

BADIIY MATNDA FOLKLORIZMLARNING LINGVOMADANIY VA ESTETIK FUNKSIYALARI

Yakubova Shaxlo,

O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti

E-mail: yokubovashahlo@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada badiiy matnda folklorizmlarning lingvomadaniy va estetik funksiyalari o'rganiladi. Tadqiqotda folklorizm xalq og'zaki ijodi unsurlarining yozma adabiy matnga ko'chishi, qayta semantiklashuvi va muallif badiiy niyatiga xizmat qiluvchi ifoda vositasi sifatida talqin etiladi. Maqolaning asosiy e'tibori maqol, matal, afsona, rivoyat, ertak motivi, marosimiy obraz, xalqona ibora va ramzlarning matn tuzilishida bajaradigan vazifalariga qaratiladi. Folklorizmlar milliy xotira, qadriyat, urf-odat va xalq dunyoqarashini ifodalash orqali asarning lingvomadaniy qatlamini boyitadi. Shu bilan birga, ular obrazlilik, emotsional ta'sirchanlik, poetik ritm, uslubiy rang-baranglik va estetik zavqni kuchaytiradi. Maqolada folklorizmlarning personaj nutqini individuallashtirish, voqelikni milliy koloritda aks ettirish, syujetni chuqurlashtirish hamda muallif pozitsiyasini bilvosita ifodalashdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, folklor elementlari matnda intertekstual aloqa hosil qilib, o'quvchini xalq tafakkuri, tarixiy tajriba va ijtimoiy ong bilan bog'laydi. Ular badiiy nutqda semantik zichlikni oshiradi, obrazlar tizimiga ramziy ma'no yuklaydi va muallifning milliy-estetik konsepsiyasini ochishga yordam beradi. Natijada folklorizmlar badiiy matnda oddiy bezak emas, balki mazmun, madaniyat va estetik ta'sirni birlashtiruvchi muhim poetik mexanizm ekanligi asoslanadi. Mazkur yondashuv folklorizmlarni adabiy jarayonning faol estetik omili sifatida baholash, ularning zamonaviy matndagi kommunikativ imkoniyatlarini aniqlash, kengroq yoritish va ilmiy baholashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: folklorizm, badiiy matn, lingvomadaniyat, estetika, xalq og'zaki ijodi, milliy kolorit, obrazlilik, intertekstuallik.

Kirish. Badiiy adabiyot xalqning tarixiy xotirasi, milliy tafakkuri, estetik qarashlari va ma'naviy qadriyatlarini ifodalovchi muhim madaniy hodisa hisoblanadi. Unda xalq og'zaki ijodi namunalariga xos obrazlar, motivlar, iboralar, maqol va matallar, afsona hamda rivoyatlarga oid unsurlar turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ana shunday birliklar adabiyotshunoslikda folklorizmlar sifatida talqin etiladi. Folklorizmlar badiiy matnga xalqona ruh, milliy kolorit va madaniy xotira olib kirishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi¹. Ular

¹ Мирзаев Т., Сафаров О., Ўраева Д. Ўзбек халқ оғзаки ижоди хрестоматияси. – Тошкент: Алоқачи, 2008. – 560 б.

yozuvchi tomonidan tayyor folklor namunalari bevosita qo'llash yoki ularni ijodiy qayta ishlash orqali matn tarkibiga singdiriladi.

Badiiy matnda folklorizmlarning qo'llanishi faqat tashqi bezak yoki uslubiy vosita sifatida baholanmasligi lozim. Chunki ular asar mazmunini chuqurlashtirish, obrazlar xarakterini ochish, personaj nutqini individuallashtirish, syujet rivojini milliy-estetik asosda boyitish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Ayniqsa, folklorizmlar orqali xalqning dunyoqarashi, urf-odatlar, e'tiqodlari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy tajribasi badiiy matnga ko'chadi. Shu jihatdan ular lingvomadaniy birlik sifatida milliy madaniyatning til orqali ifodalanishiga xizmat qiladi.

Folklorizmlarning estetik funksiyasi esa ularning obrazlilik, ta'sirchanlik, ramziylik va poetik ifoda yaratish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Maqol, matal, ertak motivi yoki xalqona ibora matnda muayyan semantik yuk kasb etib, o'quvchida emotsional-estetik taassurot uyg'otadi. Shuningdek, folklor unsurlari matnda intertekstual aloqadorlikni yuzaga keltirib, adabiy asarni xalq ijodi an'analari bilan bog'laydi². Mazkur maqolada badiiy matnda folklorizmlarning lingvomadaniy va estetik funksiyalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Tadqiqotning dolzarbligi folklorizmlarni zamonaviy badiiy matnning mazmuniy, madaniy va poetik tuzilmasini shakllantiruvchi faol vosita sifatida o'rganish zarurati bilan belgilanadi. Folklorizmlarni lingvomadaniy nuqtayi nazardan o'rganish badiiy matndagi milliy o'ziga xoslikni aniqlash imkonini beradi. Chunki har bir xalqning og'zaki ijodi uning tarixiy tajribasi, hayot tarzi, axloqiy qarashlari va estetik didi bilan bevosita bog'liqdir. Yozuvchi folklor unsurlaridan foydalanganda nafaqat xalq tiliga xos ifodalarni, balki shu xalqning madaniy xotirasini ham matnga olib kiradi. Natijada badiiy asarda milliy ruh, xalqona tafakkur va madaniy kodlar yaqqol namoyon bo'ladi.

Folklorizmlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular matnda obraz yaratish vositasi sifatida xizmat qiladi³. Masalan, personaj nutqida maqol, matal yoki xalqona iboralarning qo'llanishi uning ijtimoiy kelib chiqishi, dunyoqarashi, xarakteri va ruhiy holatini ochishga yordam beradi. Shu bilan birga, ertak, afsona va rivoyatlarga xos motivlar syujetga ramziy ma'no bag'ishlaydi. Demak, folklorizmlar badiiy matn tarkibida oddiy xalqona ifoda emas, balki lingvomadaniy mazmun va estetik ta'sirchanlikni birlashtiruvchi muhim badiiy vositadir⁴. Ularni tahlil qilish orqali adabiy asarning milliy-madaniy asoslari, obrazlar tizimi va poetik qurilishi chuqurroq anglashiladi.

Folklorizmlar badiiy matnda turlicha shakllarda namoyon bo'lib, har bir tur o'ziga xos lingvomadaniy va estetik vazifani bajaradi. Ular xalq og'zaki ijodiga mansub birliklarning

² Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. – Тошкент: Муסיқа, 2010. – 368 б.

³ Жўраев М. Ўзбек халқ эртақларида сеҳрли рақамлар. – Тошкент: Фан, 1991. – 152 б.

⁴ Пропп В.Я. Морфология сказки. – Москва: Наука, 1969. – 168 с.

yozma adabiyotda qayta ishlanishi orqali matnning milliy ruhini kuchaytiradi, obrazlar tizimini boyitadi hamda o'quvchiga ta'sir kuchini oshiradi.

1-jadval.

Badiiy matnda folklorizmlarning lingvomadaniy va estetik funksiyalari

Folklorizm turi	Lingvomadaniy funksiyasi	Estetik funksiyasi	Badiiy matndagi natijasi
Maqol va matallar	Xalq donishmandligi, axloqiy me'yor va hayotiy tajribani ifodalaydi	Fikrni lo'nda, ta'sirchan va obrazli beradi	Personaj nutqi tabiiylashadi, muallif g'oyasi xalqona shaklda ochiladi
Ertak motivlari	Xalq tasavvuri, orzu-umid va ezgulik-yovuzlik haqidagi qarashlarni aks ettiradi	Ramziylik, fantastik tasvir va poetik ifodani kuchaytiradi	Syujetga chuqur ma'no va badiiy joziba bag'ishlaydi
Afsona va rivoyat unsurlari ⁵	Tarixiy xotira, e'tiqod va milliy qadriyatlarni saqlaydi	Matnda sirli, ruhiy va falsafiy kayfiyat yaratadi	Asarning madaniy-falsafiy mazmuni kengayadi
Xalqona iboralar	Jonli xalq tili va milliy tafakkurni ifodalaydi	Nutqning emotsional va uslubiy rang-barangligini oshiradi	Personaj xarakteri va ijtimoiy muhit aniqroq ochiladi
Marosimiy obrazlar	Urf-odat, an'ana va ijtimoiy munosabatlarni aks ettiradi	Milliy kolorit va sahnaviy tasvirni kuchaytiradi	Asar voqeligi xalq hayoti bilan bog'lanadi
Ramz va timsollar	Xalq dunyoqarashidagi barqaror ma'nolarni ifodalaydi	Ko'p qatlamli badiiy ma'no hosil qiladi	Matnning semantik chuqurligi va talqin imkoniyati ortadi

Jadvaldan ko'rinadiki, folklorizmlar badiiy matnda bir vaqtning o'zida madaniy, semantik va estetik vazifalarni bajaradi. Maqol va matallar xalq donishmandligini ifodalasa, ertak motivlari va afsonaviy unsurlar matnga ramziy-falsafiy mazmun olib kiradi. Xalqona

⁵ Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – Москва: Искусство, 1970. – 384 с.

iboralar esa personaj nutqini jonlantirib, obrazning ijtimoiy va ruhiy qiyofasini ochishga xizmat qiladi⁶. Marosimiy obrazlar va ramzlar orqali asarda milliy muhit, tarixiy xotira hamda xalqona tafakkur ifodalanadi. Demak, folklorizmlar matnning faqat tashqi bezagi emas, balki badiiy mazmuni chuqurlashtiruvchi faol poetik vositadir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, badiiy matnda folklorizmlar xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlovchi muhim badiiy-estetik hodisa hisoblanadi. Ular asarga milliy ruh, xalqona tafakkur, tarixiy xotira va madaniy mazmun olib kiradi. Folklorizmlarning lingvomadaniy funksiyasi xalqning urf-odati, qadriyati, e'tiqodi, axloqiy qarashlari va hayotiy tajribasini til vositasida ifodalashida namoyon bo'ladi. Estetik funksiyasi esa obrazlilik, ramziylik, emotsional ta'sirchanlik, poetik ohang va uslubiy rang-baranglikni kuchaytirishi bilan belgilanadi. Maqol, matal, ertak motivi, afsona, rivoyat, xalqona ibora va marosimiy obrazlar matnning mazmuniy qatlamini boyitadi, personaj nutqini individuallashtiradi hamda syujet rivojiga milliy-estetik yo'nalish beradi. Shunday qilib, folklorizmlar badiiy matnda oddiy xalqona ifoda sifatida emas, balki asarning g'oyaviy, madaniy va poetik qurilishini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзаев Т., Сафаров О., Ўраева Д. Ўзбек халқ оғзаки ижоди хрестоматияси. – Тошкент: Алоқачи, 2008. – 560 б.
2. Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. – Тошкент: Муסיқа, 2010. – 368 б.
3. Жўраев М. Ўзбек халқ эртакларида сеҳрли рақамлар. – Тошкент: Фан, 1991. – 152 б.
4. Пропп В.Я. Морфология сказки. – Москва: Наука, 1969. – 168 с.
5. Дандес А. Фольклор: семиотика и/или психоанализ. – Москва: Восточная литература, 2003. – 280 с.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – Москва: Искусство, 1970. – 384 с.

⁶ Дандес А. Фольклор: семиотика и/или психоанализ. – Москва: Восточная литература, 2003. – 280 с.